

Мудрак М. В.

ПОЛЕМІЧНИЙ ТРАКТАТ ІВАНА ВИШЕНСЬКОГО «ПОРАДА» ЯК ТЕКСТ СИНТЕТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

У статті зосереджено увагу на структуральному та семіотичному прочитаннях третьої глави «Книжки». Виокремлено головні коди, символи, художні образи-антитези та особливості побудови «Поради како да ся очистит церковь...».

Ключові слова: історія вивчення, Іван Вишенський, полемічний трактат, структура, коди, символи, антитези.

Полемічно-публіцистична проза відображає як суспільні загалом, так і конфесійні події зокрема, що стосуються насамперед Берестейської унії 1596 р. Релігійні та етико-моральні аспекти, а також яскрава образність та символічність полемічних текстів привертають увагу дослідників протягом багатьох років.

З-поміж полемістів яскравою самобутністю письменницького таланту вирізняється Іван Вишенський, дослідження творчої спадщини якого розпочалося у ХІХ ст. з праці Івана Франка «Іван Вишенський і його твори». Дослідник акцентує увагу на даті написання твору й особливостях «писательської вдачі» Вишенського, що надають виразної окраси тексту. І. Франко детально аналізує церковні «ігрища» і «забави», які засуджує Вишенський, та інші звичаї, поширені в народі: «квас поганський» (пирого і яйця надгробні, які печуть і святять на Великдень), «волочильне воскресеніє» з забавами й танцями [19, с. 161–162]. Окремо дослідник описує «сморід латинських пісень», що є найдавнішою згадкою про церковні пісні, створені на латинський кшталт на православних теренах (пізніше вони були заборонені православними священиками) [19, с. 161–162]. Серед інших ознак авторської особистості в тексті «Поради» письменник виокремлює гуманізм і людинолюбство полеміста [19, с. 159].

Михайло Грушевський вважає, що «Порада» створена як продовження «Писанія до всѣх обще в Лядской земли живущих», а пізніше – розширена за допомогою вставки про захист монашого стану [7]. Історик переконаний, що вартісною з літературознавчого погляду в третій главі є лише апологія чернецтва. Унікальність апології полягає у тому, що подекуди Вишенський віддаляється від дещо пафосного стилю і «сходить на стежку веселого гумору, що робить цей твір... предтечею української комедії» [7].

Новий підхід до вивчення давньої літератури загалом і писань Вишенського зокрема починається з видання текстів полеміста Ігорем Єрьоміним 1959 р. з детальними коментарями до кожної глави. Дослідник розглядає питання текстуальної суцільності та однорідності «Поради», виокремлює ще дві, окрім монашого чину, апології, – слов'янської мови та «блаженної простоти». Невміння композиційно впорядкувати свій матеріал, стремління зважати лише на вимоги змісту і брак почуття міри – характерні особливості Вишенського-письменника, на думку науковця [5, с. 299].

Степан Пінчук у праці «Іван Вишенський: літературний портрет» звертається до питання тематики та єдності тексту і підтримує думку І. Єрьоміна про однорідність трактату [18, с. 58]. До важливих аспектів цієї роботи можна віднести переконання автора в художності апології чернечого стану завдяки виразним контрастам сатиричного та гумористичного характеру [18, с. 62].

Робота Порфирія Яременка «Іван Вишенський» прикметна великою увагою до постаті ченця, який відрізняється від середньовічних анахоретів, – це своєрідний тип антифеодального протестанта, що має певний бунтарський світогляд і заперечує світську й церковну ідеологію в ім'я рівноправ'я й моральності [22, с. 75]. У зв'язку з цим, на думку дослідника, і аскетизм постає як вираження гуманістично-демократичних переконань [22, с. 76].

Отже, у літературознавстві ХХ ст. спектр тлумачень та інтерпретацій творчості Івана Вишенського поглиблюється й ускладнюється: від текстологічного та історико-культурного аналізу до пошуків ренесансних ідей у творах полеміста.

Окреслимо низку важливих для нашого дослідження термінів і понять. Структуру ми розу-

міємо як штучне утворення, яке конструює науковець під час дослідження тексту. За визначенням Умберто Еко, «структура – це модель, влаштована за допомогою деяких спрощених операцій, які дають змогу розглядати явще з однієї точки зору... [Структура] – це спосіб дії, який розробляє дослідник задля того, щоб подібним чином йменувати різні речі» [23, с. 40–41]. Конструювання структури максимально спрощує та робить прозорішими коди і смисли, закладені в тексті. Утім, «це не означає, що до абстракцій структурних моделей приходять шляхом послідовного спрощення того, що й так відомо, навпаки, частіше структурний метод не лише відкриває структуру, але й конструює її, винаходить у якості теоретичної моделі і стверджує, що всі студійовані явища мають підлягати встановленій структурній закономірності...» [23, с. 45]. Моделювання структури необхідне для того, щоб звести до одного дискурсу весь різноманітний матеріал, який постає в тексті [23, с. 40–41]. Отже, згідно з У. Еко, структурування тексту – це онтологічний підхід і пошук констант-смислів, які породжує текст [23, с. 191].

Не менш важливою у контексті нашої статті є думка Юрія Лотмана про текст як макрокосм і складник культури: «Текст уподібнюється культурному макрокосму, набуває рис моделі, культури, перетворюється на автономну особистість» [14]. Із цим твердженням пов'язана теза про генерацію смислів: текст піддається дешифруванню («спілкування з текстом замість розшифрування»), зберігає коди попередніх епох (літератури, мистецтва, суспільно-історичних подій тощо) та творить нові. Спираючись на наведені визначення, ми можемо розглядати «Пораду» як своєрідне повідомлення, що містить конотації, характерні для тодішнього культурного середовища (див. «Вступ» до «Книжки»). Це «писання» з особливою структурою, яка слугує своєрідним підґрунтям для тлумачення безпосередньо кодів та потенційних авторських інтенцій.

Особливе значення має поняття антитези, під яким ми розуміємо «вмотивоване контрастування смислових значень бінарних образів» [12, с. 48].

Текст «Поради», згідно з висновками І. Єрьоміна, ми розглядаємо як цілісне та однорідне утворення. Трактат має рамкову будову, але, на нашу думку, більш розширену та ускладнену порівняно з тим, як це викладено в попередніх роботах, присвячених вивченню доробку Вишенського: очищення церкви (на початку і в кінці),

апологія слов'янської мови, обрання священників, «діалог», висновок (заклик до покори Божим настановам). Ґрунтовних відмінностей від інших класифікацій немає, але наша схема дає змогу докладніше проаналізувати смислові блоки, з яких складається текст, та семантичні переходи між ними.

Якщо спиратися на традиційну рамкову структуру в широкому розумінні, то «рамкою» для діалогічної частини слугує настанова автора про очищення церкви як сакрального місця, будівлі (матеріального об'єкта). Наприкінці трактату ця кільцева рамкова структура «замикається»: «О иноческом чину реклося досыт; зась о очищенію церкве, докончаючи, речем» [5, с. 43]. Ключову роль у цих блоках відіграють локуси-символи залежно від згадки про внутрішнє чи зовнішнє приміщення (на початку твору, наприклад, ідеться про замкнутий простір, церкву, будинок, приміщення; у кінці – відкритий простір, де часто трапляються словосполучення «з мѣст и з сѣл», «на поле», «в Острозѣ», «по Волянню и Подолу»). «Рамка» поділена на дві частини не лише формально, а й тематично – за локальною семантикою. Отже, церква для полеміста – певний локус, що містить духовні складники.

Текст трактату (без рамкової структури) не має сюжету як змалювання події чи системи подій, покладених в основу епічних, драматичних чи ліричних творів (як способу освоєння певного перебігу подій [12, с. 651]), зате має смислові блоки (або, як вважає С. Пінчук, тематичні вузли [18, с. 58]), де обстоюється чи розгортається те чи те твердження.

Рух від однієї теми до іншої провадиться завдяки виразним поетико-стилістичним засобам – це переважно риторичні оклики та запитання; та логічний, аргументований перехід від одного тематичного блоку до іншого затемнено [15, с. 123–131]. Ці стилістичні особливості найбільш характерні для «плетіння словес», або орнаментального стилю. Юрій Пелешенко зазначає, що основний ідейний принцип цього стилю ґрунтується на філософії ісихастів, де письменники прагнули в матеріальних явищах знайти духовну основу, християнські істини [17, с. 365]. До основних поетичних прийомів належать риторичні запитання («Албо ест у княза тмы свѣт? Албо есть у диавола скруха и убозство?»), внутрішні монологи, неологізми («куроєд, гускоєд, птахоед...»), нагромодження синонімів («изблывал, изврацал, исплювал...»), епітетів і порівнянь, що надають тексту підвищеної емоційності й абстрагованості викладу [17, с. 365].

Отже, поетичні засоби Вишенського певною мірою тяжіють до середньовічних прийомів. Бароківі впливи простежуються на вищому, смислово, над-текстуальному рівні, коли йдеться про тлумачення символіки та кодів, адже в кожному смисловому блоці яскраво виділяється певний набір образів із чітко вираженою семантикою. Петро Білоус вважає, що це «не просто побудова діалогу, а створення... образів тексту, у якому кожен знак – образ пов'язаний з художньо-смисловим центром» [4, с. 345].

Знаки, які формують художньо-смислові центри і увиразнюють контрасти, стають смислотворчими кодами, нерозривно пов'язаними зі структурою тексту. Смислотворчі коди ми розуміємо згідно з концепцією Ю. Лотмана про генеративну здатність кожного тексту: код є певною моделлю, що виникла після низки необхідних спрощень задля більш доступного розуміння авторських інтенцій [14, с. 45]; це особливе утворення, що допомагає повніше сформулювати низку авторських меседжів, які лише таким чином можуть бути передані читацькому загалу [23, с. 67]. Таке смислотворення, на думку архієпископа Ігоря Ісиченка, є характерним саме для барокових творів: бароковий текст має власний, прихований зміст, який можна витлумачити після аналізу кодів [8, с. 31]. Код є семіотичною системою, «котра уможливує рецепцію інформації або дозує, схематизує й формалізує інтерпретацію» [8, с. 31]. Оскільки в більшості випадків семіотичні системи розгортаються через зображення матеріальних предметів (та в їхніх межах) або біблійні мотиви, то можемо підсумувати, що бароковий стиль (до якого належить і своєрідність назви – її обсяг, розгорнутість і динамічність) – доволі спорадичне явище у трактаті.

Згідно з Сергієм Аверинцевим та Олексієм Лосевим, поняття художнього символу постає нерозривним із поняттям образу. Символ С. Аверинцев тлумачить як універсальну категорію естетики, яка найкраще піддається вивченню поруч із категоріями знаку та образу. Символ водночас виступає як образ, який виходить за власні межі, з певною смисловою конотацією, тісно пов'язаною безпосередньо з образом, але йому не тотожною [1, с. 386]. Сутність символу, на думку дослідника, полягає у поєднанні й паралельно протистоянні двох полюсів – предметності образу та глибинного сенсу [1, с. 386–387]. Така структура символу спрямована на те, щоб занурити кожне окреме явище у стихію «первоначал» і показати через це явище цілісну картину світу [1, с. 387]. Суголосним із цим нам

видається твердження О. Лосева про те, що символ завжди містить певну ідею, яка є водночас законом його внутрішньої будови, – і ця будова, втілюючи ідею, є окремою впорядкованістю, тобто сконструйованим образом [13]. Мірча Еліаде тлумачить символ як «прояв», що продовжує ієрофанію або стає її замісником, відповідно, формуючи священну чи космологічну реальність [8, с. 49].

Кожен символ вказує на предмет, що виходить за межі свого безпосереднього сенсу; символ відбиває дійсність, його можна піддати розумовій обробці, і тоді символ певною мірою стає знаряддям трансформації дійсності [12]. Тематичні вузли у Вишенського структуруються навколо антитетичних образів та символів. Одним із таких прикладів є смисловий блок апології слов'янської мови, який розташований після першої частини рамкової структури. Ця частина важлива з огляду на біблійні мотиви та ієрархію смислів. Тут натрапляємо на такі антитези: слов'янська мова – латинська (еллінська) мова, Бог – диявол, Часословець (Октоїх, Євангеліє) – Аристотель (Платон), блаженна простота – поганські хитрощі.

Поділ на сакральну й диявольську мову, співвідношення мов із протилежними постатями в християнській релігії – Богом та дияволом – є ознакою того, що мовне питання не менш вагоме, ніж устрій церкви, це особливий духовний складник, що наповнює усталений локус. Мова набуває ознаки символу: відбиваючись у мисленні та свідомості, вона позначає бажану, ідеально спроектовану дійсність (конкретно слов'янська мова у контексті «Поради») [13].

На нашу думку, чималий вплив має і християнський релігійний контекст загалом, і постать Ісуса Христа зокрема. Мова, згідно з християнською концепцією, – це дарунок Божий, провідник його послань і наказів. Найповніше ця теза втілена в Євангелії від Іоана, де Ісус Христос прямо співвіднесений зі словом: «І Споконвіку було Слово, і з Богом було Слово, і Слово було – Бог... Ним постало все, і ніщо, що постало, не постало без нього. У ньому було життя, і життя було – світло людей. І світло світить у темряві, і не поїняла його темрява» (Йн. 1: 1–5). Про це зазначає Андрій Пашук, коли говорить, що полеміст сприймав постать Христа як слово, тобто логос [16, с. 64].

Тут вбачаємо й ієрархію символіки: змалювавши простір церкви (матеріальний світ), Вишенський у наступному тематичному вузлі «наповнює» його, одухотворює завдяки мові. В оновленому локусі панує вже інша мова, що

спричинюється до творення «свого», нового, духовного світу; православної громаді необхідна слов'янська мова, яка співвідноситься з релігійними, моральними настановами та є провісником істини.

Семантична ієрархія та символіка простежуються і в описі зовнішнього вигляду монаха: розпочавши із тлумачення деталей іночого одягу, Вишенський дотримується середньовічного градаційного поділу на «верх» і «низ», які набувають вираження в таких символах, як каптур, волосся («верх», про який ідеться на початку), пояс і черевики («низ», що описаний насамкінець). Між ними – тематичний вузол про метафізичні проблеми життя і смерті, який, вірогідно, можна розглядати як смисловий перехід.

Іноколи полеміст відходить від осуду матеріального світу і звертається до опису нетілесних ознак. Так виникає ще одне протиставлення, у якому розмови монаха порівнюються зі світськими бесідами та втілюються в антитезі: звуки «світу» – духовне слово («Албо мнимаєш, иж ты от трубача, сурмача, пищалника... што о дусѣ и духовных рѣчах коли слышал?» [5, с. 36]), короткочасність насолод у цьому світі – благо Царства Небесного.

Дихотомія (розподіл цілого на дві частини без протилежних конотацій) виражена в цитатах із послань апостолів (послання Павла до Галатів): «...дух... воюет на тѣло, а тѣло на дух; тые друг другу противятся...» [5, с. 40]. Цей приклад наведено в контексті боротьби інока. Тілесні переступи ченця – результат прагнень духовних, противенства з дияволом: «Не чудуй же ся... видѣвши напившагося инока, абовѣм в борбѣ стоит и запасы ходит» [5, с. 40]. Лексико-семантичне поле цього протиставлення проілюстровано характерними образами: «земленого тяжару», «покарму», «гною», «сласти телесныя», «диявола», «похотей», «погибелі» (тілесне); «вѣри», «духа», «борця», «пута живота вѣчного» (духовне).

Промовисті антитези, розкриті в художніх образах, ілюструють також розподіл між двома станами – духовним та світським, що постають у «Пораді» як цілком різні полюси: це тема світська, гріховна («смѣхах», «руганях», «прожномовствах», «розумѣ блудячиому», «замкох» тощо) і монаша, духовна («скорбех внутрѣних», «войнѣ помысла с духи», «подвизѣ молитвеном тѣла и мысли» тощо). Ці зразки – типовий приклад до твердження Петра Ямчука про поєднання теологічного начала у творах Вишенського з виразно світським, полемічним [21, с. 58].

Протиставлення матеріального й духовного простежується і в смисловому блоці про священників, і в порадах про вибір священнослужителів та власну віру: це увиразнюється в заклику «без владык и без попов... до церкви ходити и православие хранити, нежели с владыками и попами, не от бога зваными, у церкви быти...» [5, с. 24]. Йдеться про справжню віру на противагу показовому дотриманню обрядових правил. Григорій Грабович вбачає у цьому ознаки радикального антиієрархізму й антиієрархістського антиієрархізму, що є наслідком історичних подій (Берестейська унія) [6, с. 268]. На нашу думку, тут ідеться радше про прийом дуальностей та контрастів. Протиставлення розкрито такими образами: «волки и злодѣи», «разбойники и антихристовы таинники», «двоженцы», «дьявол»; «бог», «пастыр», «иноческий чин», «истинные иноки», «богоугодники».

Код, як уже було зазначено раніше, – це модель, що дає змогу творити і заодно відчитувати авторські повідомлення; це не парадигма і схема, яку треба достовірно реконструювати, це «перспектива цитації, марево, виткане зі структур», відсилання до минулого, до «вже-написаного», це сплетіння голосів, проходячи крізь яке, текст стає текстом [2, с. 45–46]. У трактаті Вишенського коди постають як актуальні й важливі заклики-повідомлення не лише у соціальному контексті, а й у духовному, над-мирському житті звичайних мирян. Переважно ці послання виникають на основі протиставлень образних систем (за визначенням П. Білоуса [4, с. 343]) та антитез.

Те, що кодові повідомлення впливають і зі структури трактату, можна простежити на прикладі рамкової конструкції, яка важлива не лише зі структурного погляду. Тут мусимо детальніше звернути увагу на зміст порад у двох частинах «рамки». Насамперед автор говорить про мову літургії: «...латинский смрад пѣсней из церкви изжденѣте, простою же нашею пѣснию рускою... бога благодарѣте... По литургии... толкуйте..., книги церковные... словенским языком друкуйте» [5, с. 22–23]. До реформування церкви Вишенський залучає і правила поведінки на буденних трапезах: «образ матере божее... в концю трапезы вашее пригвоздѣте... на трапезу сѣдаючи, крестом ся знаменайте... без молитви ясти не начинайте... По наядении зас благодарение... творѣте» [5, с. 22]. Усталеним звичаєм у приміщенні, за столом (профанному місці) полеміст надає не меншого значення, ніж кодексу поведінки в церкві (сакральному місці). Можемо припустити, що тут ідеться про впливи прадавніх

вірувань, коли не лише священні будівлі, а й кожна споруда (зокрема житло) вважалася реконструкцією всесвіту, перебувала у «центрі всесвіту», тому їхнє спорудження (і, відповідно, життя всередині) можливе лише через скасування профанного як такого й усталення сакрального [8, с. 420–426].

Отже, головні коди першої частини рамки – це мова (літургії, пісень) та дотримання християнських звичаїв (у церкві та під час трапези). Уточнимо, що поради стосуються конкретних, навіть локальних місць: церкви, дому. Окреслено основні мотиви другої (заключної) рамкової структури, що пов'язані з церквою. У завершальній частині про очищення церкви Вишенський радить «очистити» ярмарки, празники (народні гуляння): «Празничные ярмарки, што вы зовете съборами, очистѣте...», «Коляды з мѣст и з сѣл учением выженѣте...», «На Георгия мученика празник диавольский... разорѣте», «Пирог и яйца надгробные... упразднѣте» [5, с. 43–44]. Із «закритих» (сакральних, згідно з народною свідомістю, – «до порога») місць полеміст переходить на відкриті простори («за поріг», де починається профанне). Поділивши поради для очищення церкви на дві тематичні частини, автор робить акцент на локативній семантиці, створивши дихотомії: земне – небесне, сакральне – профанне, внутрішнє – зовнішнє.

Подібну, але трохи вужчу конотацію має і смисловий блок про вибір священників. Він невеликий за обсягом, але в ньому можна виділити кілька важливих тематичних і семантичних вузлів. Насамперед, це чітка й послідовно виражена ідея про необхідність поставити священника, який буде обраний «з неба», тобто того, на кого вкаже Бог: «...таж узаконѣте собѣ день и пост и сѣтворѣте бдѣние... молитесь богу, да вам даст и открыет пастыра» [5, с. 24]. Вкотре постульована ідея про важливість дослухатися до вищих знаків і чинити згідно з їхніми вказівками простежується у цьому смисловому блоці. Якщо на початку полеміст говорить про суто матеріальні речі, оперуючи такими самими за природою (матеріальними) знаками (дім, церква, звичаєва обрядовість тощо), то, починаючи з апології слов'янської мови, наскрізною ідеєю порад і світоглядних позицій для Вишенського стає ідея трансцендентного, втілена в триєдиній сутності. Значення цього коду (код віри) полягає у необхідності не лише мати духовного наставника з високими моральними якостями, а й внутрішню віру, сильнішу за будь-яку зовнішню релігійну атрибутику.

Код наближення до божественної сутності, єднання з Богом найбільше виражений у мотивах ісихазму, в одній із поширених молитовних практик, яка передбачає звернення до Бога, очищення, або спрямування, і освячення [17, с. 353]. Основа вчення – досягти пізнання Бога, єднання з ним шляхом чистої молитви [17, с. 356]. У трактаті у зв'язку з цим підкреслено вагу духовних функцій деяких предметів. Іноківі, приміром, необхідні ті чи ті атрибути для того, щоб на всіх рівнях відмежувати себе від мирянина: «бо если бы хорошую обув любил... в годности мудрования мирского с тобою, дворянином, в одной господѣ бы ся знайшол» [5, с. 29]. Ідеї ісихазму, тобто націленості на молитву, осягнення Бога простежуються не лише в конкретних предметах та деталях одягу, а й у нетілесних рисах, що притаманні образу ченця. До таких ознак належить невміння вести бесіду: «...не вмѣет инок з дворяны... говорити... он тые бесѣды и прожновства уморил...» [5, с. 30]. Головна різниця між іночим станом та мирським полягає у «простоті в хистростях» та «мудростях у лукавстві», у «потойбічному» призначенні монашого життя: «для плачу й подвигу», що є безумовним наближенням до пізнання Бога.

Найбільш значний код, на нашу думку, впливає із особливостей структури трактату, а саме – із центральної частини «діалогу», головним образом якого є монах. Ця особливість заслуговує на детальний розгляд, оскільки в межах «Поради» набуває символічного значення. Адаже більшість тем «діалогу» прямо чи опосередковано стосуються постаті інока в його духовному вимірі, винятковій позиції не лише в окремому суспільстві, а й релігійній системі загалом. Поняття центру з погляду символіки тлумачиться як напрям від зовнішнього до внутрішнього, від форми до змісту, від темпорального до вічного [8, с. 560–561].

Недарма образ ченця через низку атрибутів одягу, соціально-станових відносин постає як найбільший, найважливіший духовний здобуток і водночас зразок для наслідування і прагнення, що на вищому, метафізичному, символічному рівні є генератором чи не найголовнішого коду усього трактату. Окрім реформування церкви, Вишенський закликає до «реформи» вірян, їхнього духовного стану, моралі, вчинків, людяності. «Для всіх символів центру... характерно показати людині сенс початкового райського існування і навчити її ідентифікувати себе з вищим принципом усесвіту» [11, с. 561]. Полеміст безспідставно розміщує смислове ядро своїх інтенцій у центрі трактату, обрамляючи його

двома формальними вставками. Таким чином він моделює ідеальну структуру, за християнською традицією – душу й тіло, де обидві частини рівноправні (тіло – храм душі: «Хіба ж не знаєте, що ваше тіло – храм Святого Духа, який живе у вас?... Ви бо куплені високою ціною!» [1 Кор. 19:20]). А інок і його спосіб життя втілює моральні імперативи і, відповідно, душу.

Отже, у цій статті здійснено спробу поглянути на «Пораду» саме в літературознавчому аспекті, дослідити наявні символи і те, яку роль вони відіграють у творенні авторських меседжів. Так, в основі структури «Поради» не сюжет, а нанизування смислових блоків (або тематичних вузлів); з-поміж основних символів тракату – мова, атрибути одягу інока (клобук, черевики тощо). Певною мірою символічною

у «Пораді» виступає і структура («рамка» і центральна частина тексту), оригінальність якої порівнюють із давніми символічними віруваннями про Центр і периферію. Низку яскравих образів творять цікаві антитези і контрасти, що увиразнюють думку полеміста.

Можна стверджувати, що окрім експліцитних закликів Вишенського, текст містить приховані, іманентні коди та послання, розтлумачити які можна шляхом аналізу структури та символіки. У цьому випадку варто говорити про певний Пра-Код (або Пра-Систему, що, перебуваючи в кожній семіотичній системі, стає показовим свідченням існування потаємного начала [8, с. 40]), основу якого становила християнська віра з її одвічною антитезою: дух і тіло.

Список літератури

1. Аверинцев С. Собрание сочинений. София-Логос: словарь. Киев : Дух і Літера, 2006. 912 с.
2. Барт Ролан. S/Z / пер. с фр. Г. К. Косикова. Изд. 2-е, испр. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 232 с.
3. Біблія або Святе Письмо Старого та Нового Завіту; повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміськими та грецькими текстами / пер. І. Хоменка. Видавництво отців Василіян, 2007. 1480 с.
4. Білоус П. В. Літературна медієвістика. Вибрані студії: у трьох томах. Житомир : Рута, 2011. Т. 2: Художній світ давньої української літератури: збірник. 428 с.
5. Вишенський Іван. Сочинения / подг. текста, статья и коммент. И. П. Еремина; АН СССР. Москва, Ленинград : Изд-во Академии наук СССР, 1955. 327 с.
6. Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка. Київ : Основи, 1997. 604 с.
7. Грушевський М. Історія української літератури. В 6 т., 9 кн. Київ, 1995. Т. 5. Кн. 2. С. 91–111. URL: <http://litopys.org.ua/hrushuk/hrush518.htm>.
8. Еліаде М. Трактат з історії релігій / пер. з фр. О. Панича. Київ : Дух і Літера, 2016. 520 с.
9. Ісиченко Ігор, архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.): навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Львів : Святогоріць, 2011. 568 с.
10. Історія української літератури: у дванадцяти томах / редкол.: Віталій Дончик (гол.) [та ін.]. Київ : Наукова думка, 2013–2016. Т. 2 : Давня література (друга половина XVI–XVIII ст.). 2014. 840 с.
11. Кэрлот Хуан Эдуардо. Словарь символов. Москва : REFL-book, 1994. 608 с.
12. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Вид. 2-ге, випр., доп. Київ : Академія, 2007. 752 с.
13. Лосев А. Проблема символа и реалистическое искусство. URL: https://royallib.com/book/losev_aleksey/problema_simvola_i_realisticheskoe_iskusstvo.html.
14. Лотман Ю. М. Статьи по семиотике и топологии культуры. URL: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/lotman-selection.htm>.
15. Павленко Г. Засоби переконання в посланнях Івана Вишенського (на матеріалі «Поради»). Слово. Символ. Ритуал: збірник на пошану архієпископа Ігоря Ісиченка з нагоди його 60-річчя: праці з історії української літератури / упоряд. О. Матушек. Харків : Акта, 2016. С. 123–131.
16. Пашук А. І. Іван Вишенський – мислитель і борець. Львів : Світ, 1990. 173 с.
17. Пелешенко Ю. В. Українська література пізнього Середньовіччя (друга половина XIII–XV ст.): Джерела. Система жанрів. Духовні інтенції. Постаті. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Стило, 2012. 608 с.
18. Пінчук С. П. Іван Вишенський: літературний портрет. Київ : Державне вид-во художньої літератури, 1959. 93 с.
19. Франко І. Я. Іван Вишенський і його твори. Зібрання творів. У 50 т. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 30 : Літературно-критичні праці (1895–1897). С. 7–212.
20. Франко І. Я. Іван Вишенський, його час і письменська діяльність. Зібрання творів. У 50 т. Київ : Наукова думка, 1980. Т. 28 : Літературно-критичні праці (1890–1892). С. 260–279.
21. Ямчук П. Інтерпретаційні виміри української православної соборноправності у духовно-філософській системі поглядів Івана Вишенського. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2011. Вип. 45. С. 157–166.
22. Яременко П. К. Іван Вишенський. Київ : Вища школа, 1982. 139 с.
23. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / пер. А. Погоняло, В. Резник. Москва : Петрополис, 1998. 432 с.

References

- Averintsev, S. (2006). *Sobraniye sochineniy. Sofia-Lohos*. Kyiv: Dukh i Litera [in Russian].
- Bart, R. (2011). *S/Z*. Moskva: Editorial URSS [in Russian].
- Bibliya abo Svyate Pysmo Staroho ta Novoho Zavitu: povnyy pereklad, zdiysnenny za oryhinalnymy yevreyskymy, aramiyskymy ta hrets'kymy tekstamy*. (2007). (I. Khomenko, Trans.). Vydavnytstvo ottsiv Vasyliyan [in Ukrainian].
- Bilous, P. (2011). *Literaturna mediyevistyka. Vybrani studiyi u trokh tomakh* (Vol. 1). Zhytomyr: Ruta [in Ukrainian].
- Donchuk, V. (Ed.). (2014). *Istoriia ukrayinskoj literatury* (Vol. 2: Davnia literatura (druha polovyna XVI–XVIII)). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Eko, U. (1998). *Otsutstvuyushchaya struktura. Vvedeniye v semiologiyu* (A. Pogonyaylo, V. Reznik, Trans.). Moskva: Petropolis [in Russian].
- Eliade, M. (2016). *Traktat z istoriyi relihiy* (O. Panich, Trans.). Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
- Franko, I. Ya. (1980). Ivan Vyshensky, yoho chas i pysmenska diyalnist. In *Zibrannia tvoriv* (Vol. 28: Literaturno-krytychni

- pratsi (1890–1892), pp. 260–279). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Franko, I. Ya. (1981). Ivan Vyshensky i yoho tvory. In *Zibrannia tvoriv* (Vol. 30: Literaturno-krytychni pratsi (1895–1897), pp. 7–212). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Hrabowych, H. (1997). *Do istorii ukrayinskoj literatury: doslidzhennya, ese, polemika*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Hromyak, R. T., & Kovaliv, I. (Eds.). (2007). *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk*. Kyiv: Academia [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M. (1995). *Istoriia ukrayinskoj literatury* (Vol. 1, book 2, pp. 91–111). Retrieved from <http://litopys.org.ua/hrushukr/hrush518.htm> [in Ukrainian].
- Isichenko, I. (2011). *Istoriia ukrayinskoj literatury: epokha Baroko (XVII–XVIII st.)*. Lviv: Svyatohorets [in Ukrainian].
- Kerlot, Kh. (1994). *Slovar simvolov*. Moskva: REFL-bokk [in Russian].
- Losev, A. *Problema simvola i realisticheskoe iskusstvo*. Retrieved from: https://royallib.com/book/losev_aleksey/problema_simvola_i_realisticheskoe_iskusstvo.html [in Russian].
- Lotman, Yu. Stat'i po semiotike i topologii kul'tury. Retrieved from: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/lotman-selection.htm> [in Russian].
- Pashuk, A. (1990). *Ivan Vyshchensky – myslitel i borets*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
- Pavlenko, H. I. (2016). Zasoby perekonannya v poslannyakh Ivana Vyshenskoho (na materialy "Porady"). In *Slovo. Symvol. Rytual* (O. Matushek, Comp.) (pp. 123–131). Kharkiv: Akta [in Ukrainian].
- Peleshenko, Yu. V. (2012). *Ukrayinska literatura piznoho Serednovichcha (druha polovyna XIII–XV st.): Dzhherela. Systema zhanriv. Dukhovni intentsiyi. Postati*. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].
- Pinchuk, S. P. (1959). *Ivan Vyshensky: literaturnyi portret*. Kyiv: Derzhavne vyd-vo khudozhnoi literatury [in Ukrainian].
- Vyshensky, Ivan. (1955). *Sochyneniya*. Moskva; Leningrad: Izd-vo Akademii nauk [in Russian].
- Yamchuk, P. (2011). Interpretatsiyni vymiry ukrayinskoyi pravoslavnoyi sobornopravnosti u dukhovno-filosofskiy systemi pohlyadiv Ivana Vyshenskoho. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, 45, 157–166 [in Ukrainian].
- Yaremenko, P. K. (1982). *Ivan Vyshensky*. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].

M. Mudrak

IVAN VYSHENSKY'S POLEMICAL TRACTATE "PORADA" AS A SYNTHETIC TEXT

Polemical prose is a crucial and interesting part of Ukrainian literature of the 16th–17th centuries. It represents not only social realities of that time (the Union of Brest), but also the philosophical and ethical views of Ukrainian polemicists. These texts have significant multilayer symbolism, images, and Biblical intertext.

The article highlights the short history of the study of the heritage of Ukrainian polemicist Ivan Vyshensky in general and the "Porada" in particular from the end of the 19th century (I. Franko, M. Hrushevskiy) to the end of the 20th century (P. Yaremenko, S. Pinchuk). Works of the polemicist are studied in historical, cultural, and philosophical terms.

The author's attention is concentrated on structural and semiotic readings of the third chapter of the polemicist's magnum opus ("Knyzhka"). A structure is presented as an artificial scheme to organize all textual material into one discourse (according to Umberto Eco). It is shown that some specifics of the composition's structure influence the entire meaning of the "Porada". Its construction, formed by such key elements as "frames" and a semantically meaningful center, is correlated with ancient religious beliefs (Mircea Eliade) as well as the Christian antithesis of "spirit and body".

Singled out are main codes, symbols, and images of the antithesis of the tractate. The code is a semiotic system and the text is a code-generator. The main codes of the "Porada" are its language code (liturgy), the code of maintaining Christian customs (in the church as well as at home) and the code of faith. Loci (church, house) and monk's clothes (hat, hair, belt, shoes) are symbols that represent the objectivity of image and depths of meaning (S. Averintsev). Images of antitheses reveal leading dichotomies: sacral – profane, monastic – secular, spiritual – sinful.

Keywords: history of study, Ivan Vyshensky, polemical tractate, structure, codes, symbols, antitheses.

Матеріал надійшов 15.05.2019